

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi

Yıl: 2017, Cilt: 18, Sayı: 3, Sayfa No: 383-400

DOI: 10.21565/ozelegitimdergisi.286786

ARAŞTIRMA

Gönderim Tarihi: 20.01.17

Kabul Tarihi: 25.07.17

Erken Görünüm: 01.08.17

Özel Gereksinimli 3-6 Yaş Çocukların Ebeveynlerinin Stres Düzeyleri ile Rollerindeki İlişki*

Tülay İlhan

Hacettepe Üniversitesi

Öz

Özel gereksinimli olsun ya da olmasın tüm çocukların gelişim ve eğitimi üzerinde ebeveyn rollerinin niteliği önemli bir etkiye sahiptir. Ancak, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak ebeveynlerin daha fazla stres yaşamasına yol açabilmektedir. Bu durum da özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin uygun ve destekleyici ebeveyn rollerini yerine getirmelerini engelleyebilmektedir. Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin stres kaynaklarını gidermek için öncelikle strese neden olan faktörleri açıklamak gerekmektedir. Bu sayede söz konusu ebeveynlerin etkili ebeveynlik rollerini göstermelerini engelleyen stres kaynakları giderilebilir. Bu çalışmanın amacı, 3-6 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşadığı stres ile ebeveyn rollerindeki ilişkiyi açıklamak ve bu ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemektir. Özel gereksinimli çocuğa sahip 48 ebeveynin katıldığı çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel model kullanılmıştır. Veri toplama araçları olarak Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ) ve Aile Değerlendirme Ölçeği'nin (ADÖ) alt ölçeği olan Roller Ölçeği kullanılmıştır. Analiz sonucunda ebeveynlerin stres düzeyleri ile ebeveyn rolleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen bulguların ışığında ebeveyn stresinin olası nedenleri tartışılarak ebeveyn stresini azaltmaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Okul öncesi dönem, özel gereksinimli çocuklar, ebeveyn stresi, ebeveyn rolleri.

Önerilen Atıf Şekli

İlhan, T. (2017). Özel Gereksinimli 3-6 yaş çocuklarının ebeveynlerinin stres düzeyleri ile rollerindeki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(3), 383-400. doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.286786

*Hacettepe Üniversitesi'nde Yrd. Doç. Dr. Nihan Demirkasimoğlu tarafından yürütülen EYP 666 Kaynak Tarama ve Rapor Yazma dersi dönem sonu ödevi için hazırlanan çalışmanın geliştirilmiş halidir.

***Sorumlu Yazar:* Arş. Gör., E-posta: tulay.ilhann@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-6735-7501>

Sıfır-altı yaş aralığındaki çocukların bulunduğu okul öncesi dönem, çocukların en hızlı geliştiği yaşam dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönem çocukların gelişmelerinin temelini oluşturan davranışları ve dil, sosyal, zihinsel ve motor becerileri edinmeleri açısından kritik bir dönemdir. Söz konusu nedenle 0-6 yaş aralığındaki çocukların çevreleriyle etkileşimde bulunmaları, yeterli bakım ve eğitimi almaları gelişimleri açısından oldukça önemlidir (Morkoç ve Acar, 2014). Okul öncesi dönemdeki çocuklar fiziksel, dil, sosyal, duygusal ve bilişsel gibi gelişimsel alanlarındaki bireysel farklılıkları nedeniyle çeşitli özellikler sergileyebilmektedirler (Dönmez, 2010). Özel gereksinimli olmak, bireysel farklılıkları etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Gelişimsel alanlarda gecikme gösteren özel gereksinimli çocukların özel eğitim hizmetleri aracılığıyla desteklenmeleri gerekmektedir. Aile ve sosyal çevre çocuğun gelişimindeki en önemli faktörler olarak kabul edildiğinden (Bronfenbrenner, 1979), erken müdahale ve okul öncesi dönemde özel eğitim hizmetlerinin aile merkezli olarak yürütülmesi gerekmektedir (Diken, 2009). Ancak, ebeveynlerin çocuklarının eğitimine katılmalarını ve ebeveyn rollerini sergilemelerini olumsuz etkileyen; özel gereksinimli bir çocuğu yetiştirme ve onun eğitimine katılma konusunda yeterli bilgiye sahip olmama ve bu konuda kendilerine güvenmeme gibi faktörler bulunmaktadır (Thatcher, 2012). Ebeveyn stresi bu faktörler ile ilişkili olup etkili ebeveyn rollerinin yerine getirilebilmesi açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Ebeveyn Stresi

Stres, "bireyin fiziki ve sosyal çevredeki uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayret" olarak tanımlanmıştır (Güçlü, 2001). Çevremizdeki değişikliklere uyum sağlamak zorunda olduğumuzda ortaya çıkan bir durum olan stres, hayatın kaçınılmaz yönlerinden birisi olup insanları farklı şekillerde etkilemektedir (Dardas ve Ahmad, 2014). Bu etkiler yorgunluk, gerginlik, endişe duyma, uykusuzluk, duygusal dengesizlik, aşırı alkol ve sigara kullanımı şeklinde sıralanmaktadır (Güçlü, 2001). Stresin nedenleri incelendiğinde; bir durumu öngörememe, seçim şansının olmaması, kendine çok fazla yüklenme gibi faktörlerin öne çıktığı görülmektedir. Stresle başa çıkamama ve stresin devam etmesi; öfke, depresyon vb. olumsuz durumlara dönüşebilir ya da kişinin fiziksel sağlığını olumsuz etkileyebilir (Giovagnoli ve diğ., 2015).

Bireyler için stres oluşturabilecek durumlardan biri de ebeveyn olmaktır. Ebeveyn olmak, çiftlerin yaşam şeklini ve aile içi rolleri değiştirdiğinden uyum sağlanması gereken yeni ve zorlayıcı bir durumdur. Bu yeni duruma uyum sağlamak ebeveynler için yıpratıcı ve psikolojik olarak yorucu olabilir (Selimoğlu, Özdemir, Töret ve Özkubat, 2013).

Ebeveyn stresi, anne-babalığın gerekliliklerine karşı verilen olumsuz bir psikolojik tepki olarak tanımlanmaktadır (Dardas ve Ahmad, 2014). Abidin'e göre (1995) ebeveyn stresi çocuk, ebeveyn ve ebeveyn-çocuk iletişimi olmak üzere üç temel faktörün birleşiminden kaynaklanmaktadır (Akt., Dardas ve Ahmad, 2014). Çocuk faktörü çocuğun gelişim özellikleri ile ilgilidir. Ebeveyn faktörü eş ilişkisi ve ebeveyn sağlığı gibi ebeveynlerin özel yaşamı ile ilgili değişkenlerdir. Ebeveyn-çocuk iletişimi faktörü ise ebeveyn rollerinin yerine getirilmesi ve ebeveyn rolüne bağlanma gibi çocukla iletişimi etkileyen faktörlerden oluşmaktadır (Abidin, 2012). Ebeveyn stresi belirli bir düzeye kadar normal ve faydalı olarak görülse de yüksek düzeyde stres yaşanmasının; aile üyeleri ile ilişkilerin bozulması (O'Brien, Asay ve McCluskey-Fawcett, 1999), çocuğa karşı daha kontrolcü ve otoriter tutum benimseme (Belsky, Woodworth, Crnic, 1996) ve depresyon, aksiyete gibi olumsuz sonuçlara yol açtığı bilinmektedir (Woods, 2011). Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin yüksek düzeyde stres yaşadıklarını gösteren araştırmalar (Bahar, Bahar, Savaş ve Parlar, 2009; Johnston ve diğ., 2003; Küçükler, 2001) olduğu gibi, özel gereksinimli olan ve olmayan çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeyleri arasında fark olmadığını ileri süren araştırmalar da bulunmaktadır (Duygun ve Sezgin, 2003). Al-Gamal ve Long'a (2013) göre de özel gereksinimli çocukların ebeveynleri diğer yetişkinlere oranla daha fazla stres ve depresyon belirtisi gösterdikleri için fiziksel ve ruhsal sorunları daha fazla yaşamaktadırlar. Ayrıca, annelerin babalara oranla daha fazla ebeveyn stresi yaşadığı ileri sürülmektedir (Kaner, 2002). Duygun ve Sezgin'in (2003) araştırmasına göre, zihinsel engelli çocukların anneleri ile normal gelişim gösteren çocukların annelerinin stres belirtileri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak ebeveynleri endişelendirebilmektedir. Farklı gelişim özelliklerine sahip çocuklarının bakım ve eğitim gibi gereksinimlerini karşılama konusunda kaygı duyan ebeveynler için bu süreç zorlayıcı olabilmektedir (Ersoy ve Çürük, 2009). Bu ebeveynlerin daha fazla stres yaşamalarına yol açan çeşitli faktörler bulunmaktadır (Dardas ve Ahmad, 2014; Kaner, 2002; Küçükler, 2001). Çocukla ilgili sorumlulukların fazla olması, tedavi ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği, çocuğun geleceğiyle ilgili endişeler ve ailenin karşılaştığı olumsuz tutumlar bu faktörlerden sadece bazılarıdır (Küçükler, 2001). Yaşadıkları maddi zorluklar da daha fazla olmaktadır (Küçükler, 2001; Wilmhurst ve Brue, 2005). Bunların yanı sıra, ebeveynler için en önemli stres kaynağının gelişimsel yetersizliğe sahip olan bir çocuğu yetiştirmek olduğu belirtilmektedir (Dardas ve Ahmad, 2014). Ayrıca, bu ebeveynler çocuklarının yaşam boyu bakıma gereksinim duymaları ve davranış bozuklukları göstermelerinden dolayı daha fazla güçlükle karşılaşmaktadır (Kaner, 2002). Byrne, Hurley, Daly ve Cunningham'a (2010) göre ise, özel gereksinimli çocuklarının bakımına harcadıkları zaman ebeveynlerin fiziksel ve ruhsal sağlığına zarar vermektedir. Anne ve baba arasındaki anlaşmazlık ve ebeveynlerin iş yaşamıyla ilgili sorunlar da stres yaşamalarına yol açmaktadır (Wilmhurst ve Brue, 2005).

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı stres çocuğun yaşı, çocuğun yetersizlik durumu ve bu durumun ebeveynler tarafından nasıl algılandığı gibi değişkenlerden de etkilenmektedir. Rivard, Terroux, Parent-Boursier ve Mercier (2014), özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin yaşadığı stres düzeyi ile çocuğun yaşı arasında bir ilişki olduğunu ve okul öncesi dönemdeki özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin daha ileri yaşlardaki çocukların ebeveynlerine oranla daha fazla stres yaşadıklarını savunmaktadır. Bu farklılık, küçük yaşlardaki özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının özel gereksinimini kısa süre önce öğrenmeleri, çocuğun engel durumu hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları ve çocuğun bakım ihtiyaçlarını karşılamada zorluk yaşamalarından kaynaklanmaktadır (Beckman, 1983).

Araştırmalara göre, ebeveyn stresini etkileyen bir diğer faktör, anne-babaların çocuklarının engel durumunu nasıl algıladıklarıdır (Akkök, Aşkar ve Karancı, 1992). Ebeveynlerin, çocuklarının engelini açıklayamadıkları, kontrol edemedikleri ve kalıcı olarak betimledikleri durumlarda, stres düzeylerinin normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere oranla daha yüksek olduğu görülmüştür (Dönmez, 2010). Çocuklarının özel gereksinimlerini anlamaları, ebeveynlerin stresle baş edebilmeleri için oldukça önemlidir. Çünkü bu sayede ebeveynler çocuklarıyla ilgili daha gerçekçi beklentiler oluşturup onların eğitimi üzerinde daha fazla kontrole sahip olurlar ve problemleri daha etkin bir şekilde yönetirler (Wilmhurst ve Brue, 2005). Bu durum da çocuğunun geleceğini öngörememekten kaynaklı olarak ebeveynlerin yaşadıkları stresi azaltabilir. Ebeveynlerin çocuklarının engel durumunu anlamalarının yanı sıra, çocuğun engel türü ve derecesinin ve anne ve babaya bağımlılık düzeyinin de ebeveyn stresini etkilediği ileri sürülmektedir (Dönmez, 2010).

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı stresi etkileyen diğer değişken ise ebeveyn katılımıdır. Tüm çocukların olduğu gibi özel gereksinimli çocukların eğitiminde de ebeveyn katılımı oldukça önemlidir. Ebeveyn katılımı, ebeveynlere yeni bilgi ve anlayış kazandıran, çocukları ile ilişkilerini güçlendirmeye yardım eden eğitim deneyimlerini içerir (Getswicki, 2004; Akt., Özeke Kocabaş, 2006). Ebeveyn katılımı etkinlikleri, ebeveynlerin sürece hazırlanmalarını destekleyerek daha az kaygı ve stres yaşamalarını sağlamaktadır (Akmeşe ve Kayhan, 2014). Ebeveyn katılımı, sadece ebeveynler için değil çocuklar için de oldukça önemlidir. Çocuğun gelişiminde önemli bir rol oynayan ebeveyn katılımının (Harris, 2009), çocukların benlik algılarının, akademik başarılarının ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin gelişmesine katkıda bulunduğu bilinmektedir (Ataman, 2005). Ayrıca hem ebeveynlerin hem de çocukların yaşadıkları olumsuzlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olmakta ve aile ortamını güçlendirmektedir (Akmeşe ve Kayhan, 2014).

Ebeveyn Rollerini

Çocuğun ilk sosyal deneyimlerini edindiği yer olan aile, çocukların gelişiminde yol gösterici ve kuralları öğretici rol oynamaktadır. Çocuğun doğru ve yanlış davranışları öğrenmesinde, davranışlarını kontrol etmesinde ve cinsel kimliğini kazanmasında ailenin rolü oldukça önemlidir (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi [MEGEP], 2007). 'Bu nedenle çocuk yetiştirme faaliyetleri, anne ve babaların sahip

oldukları role göre değişim gösterebilmektedir' (Bornstein, Hahn, Suwalsky ve Harneys, 2003; MacPhee, Benson ve Bullock, 1986).

Çocukların içinde buldukları çevrenin temel öğeleri olan ebeveynler, çocuklarının büyüme ve gelişme süreçlerinde en önemli desteği veren kişiler olmaları nedeniyle büyük bir öneme sahiptirler. Normal gelişim gösteren çocukların anne babaları, ebeveynlik rollerini uygulamada fazla zorlanmazlar çünkü çevrelerinde gözlemleyebildikleri, kendileri gibi normal gelişim gösteren çocuğa sahip birçok ebeveyn vardır. Fakat özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin rolleri diğer ebeveyn rollerine göre farklılık gösterir (Aydoğan-Akını ve Darıca, 2000). Bu durumda ebeveynlerin; çocuklarına nasıl bakım verecekleri, onlarla nasıl iletişim kuracakları ve onların gelişim ve eğitimini nasıl destekleyecekleri gibi kendilerinden beklenen ebeveynlik rollerinde karmaşa yaşadıkları düşünülmektedir. Ebeveynlerin kendilerinden beklenen ebeveyn rollerini gerçekleştirebilmeleri için öncelikle bu sürece uyum sağlamaları gerektiği söylenebilir. Bu uyum süreci sonunda, ebeveynlerin çocuklarının engelini kabullenip, onların gelişimi ve eğitimi için gerekli desteği sağlamaları beklenmektedir (Ergin, Eryılmaz, Pekuslu ve Kayacı, 2007). Fakat bu uyum sürecinde ebeveynlerin desteğe ihtiyacı vardır. Ebeveynlere ihtiyaçları olan bilgi ve destek programları sağlanmalı, gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve maddi-manevi yardımlarla bulunulmalıdır (Ergin ve diğ., 2007). Gerekli yardımlar sağlanırken ebeveynleri etkileyen ebeveyn stresi, duyguları, yaşantıları gibi diğer faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Ebeveyn Roller ve Stresi İlişkisi

Ebeveyn rollerinin niteliği özel gereksinimli olan veya olmayan tüm çocukların gelişimi ve eğitimi açısından önemli bir etkidir. Dyson (1993) tarafından yapılan araştırmada, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin ebeveyn rollerine ilişkin stres düzeylerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Akt., Suksy, Dumciene ve Lapenine, 2015). Bununla birlikte, araştırmalara göre özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin yaşadığı stres durumunun, ebeveynlik rollerini yerine getirmelerini engellediği görülmektedir. Stres, aile içi ilişkileri olumsuz etkilediği için ebeveyn rollerinin gerçekleştirilmesi de güç hale gelmektedir (Ben, Akiva, Arel ve Roeser, 2012). Reio ve Farines'e (2011) göre de özel gereksinimli çocukların ebeveynleri, çocuklarının geleceği hakkında yoğun stres yaşamaktadır. Bu nedenle çocuklarının eğitiminde üzerlerine düşen rolleri yerine getirmeleri durumunda stres düzeyleri azalmakta ve ebeveynlik rollerine ilişkin özgüvenleri artmaktadır (Akt., Suksy ve diğerleri, 2015).

Alanyazında, özel gereksinimli çocukların ebeveyn stresini çeşitli değişkenler açısından inceleyen araştırmalar bulunmaktadır (Bahar ve diğ., 2009; Dönmez, 2010; Dyson, 1993; Reio ve Farines, 2011, Akt., Suksy ve diğerleri, 2015; Küçüker, 2001). Fakat alanyazında doğrudan, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin, ebeveyn stresi ile ebeveyn rolleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ayrıca, ebeveyn stresi ile ebeveyn rolleri arasındaki ilişkiyi araştırmak; ebeveyn stresinin, etkili ebeveynlik rollerinin yerine getirilmesine engel olup olmadığını ve ebeveyn stres düzeyini etkileyebilecek değişkenleri belirlemenin alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada 3-6 yaş arası özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerde, ebeveyn stresi ve ebeveyn rolleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. 3-6 yaş arası özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerde, ebeveyn stresi ve ebeveyn rolleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Ebeveyn stresi, anne ya da baba olma durumu, ebeveynin çalışma durumu ile medeni durumu, çocuğun yaşı, cinsiyeti, engel türü ve engel nedeni gibi değişkenler bakımından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırmada incelenmek istenen asıl değişken ebeveyn stresi olduğu için ebeveyn rolleri ile demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmamıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel model kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini inceleyen ilişkisel model (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016), bu araştırmada özel gereksinimli 3-6 yaş çocuklarının ebeveynlerinin stres düzeyleri ile ebeveyn rolleri arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubuna ulaşmak amacıyla iki farklı yol izlenmiştir. İlk olarak Ankara ilinin Yenimahalle ilçesinde bulunan üç farklı özel eğitim merkezine devam eden okul öncesi dönemdeki özel gereksinimli çocukların ebeveynlerine (n=17) ulaşılmıştır. Bilgi formu ve araştırmanın veri toplama araçlarından oluşan araştırma formu, araştırmacı tarafından bu kurumlardaki ebeveynlere ulaştırılarak ebeveynler tarafından yazılı olarak yanıtlanmıştır. İkinci olarak, araştırma grubuna daha fazla katılımcı dahil etmek amacıyla araştırmacı tarafından, sosyal ağ (Facebook) aracılığıyla araştırmanın amacına uygun ebeveynlere (n=31) ulaşılmıştır. Söz konusu katılımcılar çevrimiçi anket şeklinde hazırlanan araştırma formunu yanıtlayarak aynı sosyal ağ üzerinden araştırmacıya ulaştırmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda, toplam 48 kişiden oluşan çalışma grubu oluşturulmuştur. Tablo 1’de çalışma grubundaki ebeveynlere ve çocuklarına ait bilgiler verilmiştir.

Tablo 1

Çalışma Grubundaki Ebeveynlere ve Çocuklarına Ait Bilgiler

Değişken		n	%
Ebeveyn Cinsiyeti	Anne	41	85
	Baba	7	15
Ebeveyn Medeni Durumu	Evli	44	92
	Bekar	4	8
Ebeveyn Çalışma Durumu	Çalışıyor	15	31
	Çalışmıyor	33	69
	3	11	23
Çocuğun Yaşı (yıl)	4	10	21
	5	12	25
	6	15	31
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	16	33
	Erkek	32	67
	Otizm	24	50
Çocuğun Özel Gereksinimi	Fiziksel Yetersizlik	12	25
	Down Sendromu	9	19
	Öğrenme Güçlüğü	3	6
	Genetik	9	19
Çocuğun Engel Nedeni	Hamilelik/doğum	4	8
	Enfeksiyon/travma	2	4
	Bilinmiyor	33	61

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla Bilgi Formu, Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ) ve Aile Değerlendirme Ölçeği’nin (ADÖ) bir alt boyutu olan Ebeveyn Rollerini Ölçeği kullanılmıştır. Bilgi Formu, özel gereksinimli çocuklar ve ebeveynlerine ilişkin yaş, anne ya da baba olma durumu, ebeveynin çalışma durumu, medeni durumu, çocuğun; yaşı, engel durumu ve nedeni gibi demografik bilgilere yönelik soruları içermektedir.

Algılanan Stres Ölçeği, Cohen, Kamarck ve Mermelstein (1983) tarafından yetişkinlerin algılanan stres düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilen bir ölçektir. Beşli likert tipindeki (0=hiç, 1=nadiren, 2=bazen, 3=sık, 4=çok

sık hazırlanan ölçekte sekiz madde bulunmaktadır. ASÖ, algılanan stres (1.,2.,3.,7.,8. maddeler) ve algılanan baş etme (4.,5.,6. maddeler) olmak üzere iki alt ölçekten oluşmaktadır. Dördüncü, 5. ve 6. maddeler tersine puanlanmaktadır. Ölçeğin tümünden 0-32 arasında puan alınmaktadır. Ölçek puanının yüksek olması algılanan stres düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. ASÖ'nün özgün formunun güvenilirliğiyle ilgili yapılan çalışmada Cronbach-alfa değeri 0.86 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada; ölçeğin Bilge, Ögce, Genç ve Oran (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanan formu kullanılmış ve Cronbach-alfa değeri 0.81 olarak bulunmuştur. Bu araştırmadaki Cronbach-alfa değeri ise 0.76 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada kullanılan diğer veri toplama aracı ise ADÖ'nün alt ölçeği olan Ebeveyn Rollerini ölçeğidir. ADÖ Miller, Epstein, Baldwin ve Bishop (1983) tarafından geliştirilmiştir. 12 yaşın üzerindeki tüm aile fertlerine uygulanabilen ADÖ problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel fonksiyonlar olmak üzere yedi alt ölçekten oluşmaktadır. 4'lü likert tipindeki (1=aynen katılıyorum, 2=büyük ölçüde katılıyorum, 3=biraz katılıyorum, 4=hiç katılmıyorum) ölçekte toplamda 60 madde bulunmaktadır. Onbir maddeden oluşan Ebeveyn Rollerini alt ölçeğinde sağlıklı aile işlevleri ile ilgili üç madde; sağlıklı aile işlevleri ile ilgili sekiz madde bulunmaktadır. Bulut (1993) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçeğin uyum geçerliliği testinde Pearson-momentler çarpımı korelasyon katsayısı 0.66 olarak bulunmuştur (Akt., Bulut, 1993). Bu değer, $p=0.001$ düzeyinde anlamlıdır. Alt ölçeklerin Cronbach-alfa katsayıları 0.38 ile 0.86 arasında değişmektedir, roller alt ölçeğinin Cronbach-alfa katsayısı ise 0.42'dir (Bulut,1993). Bu araştırmada da güvenilirlik göstergesi olarak Cronbach-alfa analizi yapılmış ve roller alt ölçeğine ait Cronbach-alfa katsayısı 0.63 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama ve Analizi/Uygulama

Veriler SPSS 23.0 paket programıyla analiz edilmiştir. Ölçeklerin normallik testi çarpıklık ve basıklık katsayıları kullanılarak yapılmıştır. Algılanan Stres Ölçeği'nin (ASÖ) çarpıklık katsayısı 0.06, basıklık katsayısı -0.20; Roller ölçeğinin çarpıklık katsayısı -0.25, basıklık katsayısı ise -0.29 olarak hesaplanmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre çarpıklık-basıklık katsayılarının -1.5 ve +1.5 değerleri arasında olması dağılımın normal olduğunu gösterir. Çalışmaya katılan ebeveynlerin algılanan stres ölçeği ve roller ölçeği toplam puanları normal bir dağılım gösterdiğinden bunlar arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Pearson korelasyon testi uygulanmıştır. Fakat ebeveynlerin stres düzeylerinin; yaşlarına, anne ya da baba olma durumlarına, çalışma durumlarına, medeni durumlarına, çocuklarının; yaşı, cinsiyeti, engel durumu ve engel nedenine göre gruplandırılarak incelendiğinde alt grupların normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle parametrik olmayan Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri uygulanmıştır (Büyüköztürk, 2016).

Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular ve yorumları alt problemlerin sıralamasına uygun olarak verilmiştir.

Korelasyon Analizi Bulguları

Tablo 2'de ebeveynlerin stres düzeyi ile ebeveyn rollerini gösterme düzeyleri arasındaki ilişki verilmiştir.

Tablo 2

Ebeveyn Stresi ve Ebeveyn Rollerini Pearson Korelasyon Testi Sonuçları

Değişken	N	r	p
Ebeveyn stresi	48	-0.53	0.01*
Ebeveyn rolleri			

* $p<0.05$

Tablo 2'ye göre katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile ebeveyn rolleri arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0.53$, $p<0.05$). Bu durum stres düzeyi yüksek olan ebeveynlerin ebeveyn rollerini gösterme düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Bağımsız Değişkenlere Göre Anlamlılık Fark Analizi Bulguları

Ebeveyn stresi düzeyinin ebeveyn cinsiyeti, çalışma durumu, medeni durumu; çocuk yaşı, cinsiyeti, engel türü, engel nedeni gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek için Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri ile analizler yapılmıştır. Bulgular, değişkenlerin sırasına göre aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 3'te ebeveyn stres düzeyinin ebeveyn cinsiyeti, çalışma durumu ve medeni durumuna göre Mann-Whitney U fark analizi bulguları verilmiştir.

Tablo 3

Ebeveyn Stres Düzeyinin Ebeveyn Cinsiyeti, Çalışma Durumu ve Medeni Durumuna Göre Anlamlılık Fark Analizi Bulguları

Değişken		N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	z
Cinsiyet	Anne	41	25.09	1028.50	119.50	-0.70
	Baba	7	21.07	147.50		
	Toplam	48				
Çalışma Durumu	Çalışıyor	15	21.40	321.00	201.00	-1.04
	Çalışmıyor	33	25.91	855.00		
	Toplam	48				
Medeni Durum	Evli	44	22.94	1009.50	19.50	-2.56
	Bekar	4	41.63	166.50		
	Toplam	48				

Tablo 3'e göre ebeveynlerin stres düzeyleri anne ya da baba olma durumları ($p=0.48$) ve çalışma durumlarına ($p=0.30$) göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak tabloya göre ebeveynlerin stres düzeyleri medeni durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($U=19.50$, $p<0.1$). Analiz sonuçlarına göre bekar ebeveynlerin evli ebeveynlere göre stres düzeyleri daha yüksektir. Bu durum, özel gereksinimli bir çocuğun gelişim ve eğitimiyle ilgili bütün sorumluluğun tek bir ebeveyne ait olması nedeniyle bekar ebeveynlerin stres düzeyinin daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4'te ebeveyn stres düzeyinin çocuk cinsiyetine göre anlamlılık fark analizi bulguları verilmiştir.

Tablo 4

Ebeveyn Stres Düzeyinin Çocuk Cinsiyetine Göre Fark Analizi Bulguları

Değişken		N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	U	z
Cinsiyet	Kız	16	24.34	786.50	253.50	-0.05
	Erkek	32	24.58	389.50		
	Toplam	48				

Tablo 4'teki bulgulara göre ebeveyn stres düzeyi ile çocuk cinsiyeti arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p=0.96$). Bu durum, araştırmaya dahil edilen çocukların yaşının küçük olması ve cinsiyet ile ilgili farklılıkların çoğunlukla ergenlik döneminde belirmeye başlamasından dolayı kız ya da erkek çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeylerinin benzer olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5'te ebeveyn stres düzeyinin çocuğun yaşına, engel türüne ve engel nedenine göre Kruskal Wallis testinden elde edilen bulgular verilmiştir.

Tablo 5

Ebeveyn Stres Düzeyinin Çocuğun Yaşına, Engel Türüne ve Engel Nedenine Göre Fark Analizi Bulguları

Değişken	N	SıraToplamı	X ²	Sd
Çocuğun Yaşı (yıl)	3	11	18.32	6.37
	4	10	31.15	
	5	12	20.38	
	6	15	27.90	
	Toplam	48		
Çocuğun Engel Türü	Otizm	24	21.98	1.71
	Down	8	19.75	
	Fiziksel Engel	7	18.64	
	Öğrenme Güçlüğü	3	29.00	
	Toplam	48		
Çocuğun Engel Nedeni	Genetik	9	24.50	1.18
	Hamilelik ve Doğum	4	19.13	
	Enfeksiyon/Travma	2	32.00	
	Bilinmiyor	33	24.70	
Toplam	48			

Tablo 5'e göre ebeveynlerin stres düzeyi ile çocuk yaşı ($p=0.09$), engel türü ($p=0.63$) ve engel nedeni ($p=0.76$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durum değişkenlere ait alt gruplardaki veri farklılığından kaynaklanıyor olabilir.

Tartışma ve Sonuç

Üç-altı yaş arası özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin stres düzeyleri ile ebeveyn rolleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ebeveynlerin stres düzeyi ile ebeveyn rolleri arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu doğrultuda ebeveynlerin, stres düzeyleri arttıkça ebeveyn rollerini yeterli bir şekilde gösteremedikleri söylenebilir. Ancak, ebeveyn rollerini yerine getirmeleri durumunda ebeveyn stresi azalmaktadır (Reio ve Farines, 2011; Akt., Suksy ve diğ., 2015). Bunun için de ebeveyn rollerini gerçekleştirebilmelerine yönelik olarak desteklenmeleri büyük önem taşımaktadır. Ebeveyn rollerinin etkili bir şekilde yerine getirilmesi aile içinde olumlu ilişkilerin kurulmasını, sorunların çözülmesini ve böylece aile üyelerinin kendilerini değerli hissetmelerini sağlar (Nickell ve Dorsey, 1973; Akt., Bulut, 1993).

Araştırmada ebeveynlerin stres düzeylerinin hangi değişkenler açısından farklılaştığı incelendiğinde; stres düzeylerinin medeni durumlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği, bekar ebeveynlerin stres düzeylerinin evli ebeveynlerden daha fazla olduğu bulunmuştur. Dyson'ın (1997) çalışmasına göre de zihinsel engelli çocuğa sahip olan eşlerin birbirlerine yardım etmesinin, eşlerin stres düzeylerini azalttığı bilinmektedir (Akt. Simmerman, Blacher ve Baker, 2001). Bu doğrultuda birbirlerine yardım eden evli ebeveynlerin bekar ebeveynlere göre daha az stres yaşadığı düşünülmektedir. Ayrıca Küllü (2008) tarafından yapılan çalışmada, özel gereksinimli çocuğa sahip bekar ebeveynlerin depresif belirti gösterme düzeylerinin evli ebeveynlerin depresif belirti gösterme düzeylerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinin bakım yükü ile medeni durumu arasında anlamlı bir fark bulunmadığına yönelik araştırmalar da bulunmaktadır (Coşkun, 2013). Bu araştırmada bekar ebeveynlerin stres düzeylerinin yüksek olması, özel gereksinimli bir çocuğun gelişim ve eğitimiyle ilgili bütün sorumluluğun tek bir ebeveyn tarafından karşılanıyor olmasına bağlanabilir. Ancak ebeveynlerin medeni durumları ile ilgili yeterli çalışmaların olmaması bu konuda daha fazla çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, ebeveyn stresi ile anne ya da baba olma durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Alanyazında özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin babalara oranla daha fazla

stres yaşadığını gösteren araştırmalar (Kaner, 2004; Hodge, Hoffman ve Sweeney, 2011) olduğu gibi anne ve baba stres düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığını savunan bir araştırmaya (Dyson, 1991) da rastlanılmaktadır. Annelerin daha fazla stres yaşaması, özel gereksinimli çocukların bakımını genellikle annelerinin üstlenmesi ile açıklanabilir. Anneler çocuklarının engeli hakkında daha fazla sorumluluk üstlendikleri için (Schilling, Schinke ve Kikkham, 1985; Akt. Kaner, 2004) onların gelişim ve eğitimi ile ilgili daha fazla kaygı yaşıyor olabilirler. Bu araştırmada anne ya da baba olma durumu açısından ebeveyn stresinde anlamlı fark bulunmamasının nedeni araştırmanın, ebeveyn cinsiyeti alt gruplarında benzer sayıda veri bulunmaması olabilir.

Ebeveynlerin çalışma durumu ile stres düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaması araştırmanın bir diğer bulgusu olmuştur. Ancak, Kaçan-Softa'nın (2012) zihinsel ve fiziksel engeli bulunan çocukların ebeveynlerini dahil ettiği araştırmasına göre, çalışmayan ebeveynlerin depresyon düzeyinin çalışan ebeveynlerin depresyon düzeyinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumda ebeveynlerin stres düzeylerinin de çalışma durumu değişkeni ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, alanyazında zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin bakım yükünün çalışma durumuna göre farklılık göstermediğini ileri süren araştırmalarla (Coşkun, 2013) karşılaşılmakla birlikte özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin diğer anne babalara göre iş yaşamıyla ilgili daha farklı zorluklar yaşadıklarına ve bu zorlukların aile stresini arttırdığına yönelik bulgularla da karşılaşmaktadır (Wilmshurst ve Brue, 2005). Söz konusu durum ebeveynlerin çalışma durumu ile stres düzeyleri arasında bir ilişki olabileceğini gösterebilir. Bu çalışmaya katılan ailelerin iş stresleri irdelenmediği için özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın çalışma durumu ile doğrudan bağlantılı olamayacağı sonucuna ulaşılabılır.

Bu araştırmaya göre ebeveynlerin stres düzeyleri ile özel gereksinimli çocuklarının cinsiyeti arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Alanyazında çocuğun cinsiyeti ve ebeveynlik stresi arasındaki ilişkiyle ilgili çelişkili bulgularla karşılaşmaktadır. Örneğin, özel gereksinimli çocukların annelerinin kaygı düzeyleri (Coşkun ve Akkaş, 2009) ve depresyon düzeyleri (Ergin ve diğ., 2007) çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmamaktadır. Ancak, Ergin ve diğerlerinin (2007) araştırmasında kız çocuğu olan annelerin kaygı düzeylerinin, erkek çocuğu olan annelerin kaygı düzeyinden daha fazla olduğu görülmüştür. Başka bir araştırmada ise özel gereksinimli erkek çocuğa sahip annelerin kız çocuğa sahip annelere oranla daha fazla kaygı yaşadığı ortaya çıkmıştır (Fırat, 2000). Dereli (2012) tarafından ise zihinsel yetersizliği olan kız çocuğa sahip ebeveynlerin kaygı düzeylerinin zihinsel yetersizliği olan erkek çocuğa sahip ebeveynlerin kaygı düzeyinden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu farklılık, ebeveynlerin kız ve erkek çocuklarından beklediği toplumsal rollerin farklı olması ile açıklanabilir. Kız ve erkek çocuklarından beklenen rollerin farklı olması ebeveynlerin, çocuklarının geleceği hakkında farklı düzeylerde kaygı yaşamasına neden olabilir. Bu araştırmada ebeveynlerin stres düzeyleri ile özel gereksinimli çocuklarının cinsiyeti arasında anlamlı bir fark bulunmaması çocuğun cinsiyeti alt gruplarında benzer sayıda veri bulunmamasından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca araştırmaya dahil edilen çocukların yaşının küçük olması ve cinsiyet ile ilgili farklılıkların çoğunlukla ergenlik döneminde belirmeye başlaması (Boys and Girls Clubs of America, 2004) da kız ya da erkek çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeyleri arasında farklılık bulunmamasına neden olmuş olabilir.

Bu çalışma sonucunda çocuk yaşı ile ebeveyn stresi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Benzer şekilde, Flynt ve Wood'un (1989) araştırmasında da ebeveyn stresi ile çocuk yaşı arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ancak çalışmamızın bu sonucu, araştırmanın çocuk yaşı alt gruplarında yeterli veri olmaması ve alt gruplardaki veri farklılığından kaynaklanıyor olabilir. Alanyazında, gelişimsel yetersizliği olan küçük yaşlardaki çocukların ebeveynlerinin stres düzeyinin daha yüksek olduğunu savunan araştırmalar da bulunmaktadır (Baxter, Cummins ve Yiolitis, 2000; Beckman, 1991). Ancak, Dereli (2012) çalışmasında zihinsel yetersizliği olan 5 yaş çocuklarının ebeveynlerinin kaygı düzeylerinin, zihinsel yetersizliği olan 6 yaş çocuklarının ebeveynlerinin kaygı düzeylerinden daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu farklılığın nedeni daha büyük yaşlardaki çocukların ebeveynlerinin çocuklarının eğitimi hakkında endişe duyması olabilir. Aynı zamanda, Küllü (2008) tarafından yapılan çalışmada ebeveynlerin depresif belirti gösterme düzeylerinin çocuğun yaşı büyüdükçe arttığı, yedi ve üzeri yaşta çocuğa sahip ebeveynlerin depresif belirti düzeyinin 0-6 yaş aralığında çocuğa sahip ebeveynlerin depresif belirti düzeyinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Türkiye'de özel gereksinimli çocukların okul öncesi

programlarına geçişi ile ilgili yasal düzenlemelerin bulunmaması (Bakkaloğlu, 2013), çocukların okula devam etme ve uyum sağlamada zorlanmasına neden olup ebeveynlerin kaygı düzeyini arttırabilir.

Dönmez'e (2010) göre çocukların engel türü ve derecesi, anne ve babaya bağımlılık düzeyini ve ebeveyn stresini etkilemektedir. Ayrıca Kaner (2009) tarafından yapılan çalışmada özel gereksinimli çocukların yetersizlik derecesinin ebeveyn stresini etkilediği; çocuğun yetersizlik derecesi arttıkça ebeveyn stres düzeyinin de arttığı bulunmuştur. Ayrıca otizmlili çocuğu olan anne babaların, down sendromlu (Abbeduto ve diğ., 2004), frajil X sendromlu (Weiss, 2002) ya da zihinsel engelli (White ve Hastings, 2004) çocuğu olan anne babalara oranla daha fazla stres yaşadığına yönelik araştırmalar bulunmaktadır. Ancak alanyazında ebeveynlerin depresyon düzeyi ile çocuğun engel türü arasında ilişkinin bulunmadığı araştırmalara da rastlanmaktadır (Ergin ve diğ., 2007; Kaçan-Softa, 2012; Küllü, 2008). Bu çalışmada da çocukların engel türü ile ebeveyn stresi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu durum çalışmanın çocukların engel türüne göre oluşturulan alt gruplarında eşit dağılım olmamasından kaynaklanabilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, çocuğun engel nedeni ile ebeveynlerin stres düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığına yönelik olmuştur. Ancak Ceylan (2004), araştırmasında özel gereksinimli çocukların engel nedeni ile annelerin depresyon düzeyi arasında anlamlı ilişki bulmuştur. Söz konusu çalışmaya göre, çocuğunun engelinin nedeni genetik olan annelerin depresyon düzeyleri, diğer özel gereksinimli çocukların annelerine oranla daha yüksektir. Bu farklılık, annelerin çocuklarının engelinden kendilerini sorumlu tutması ile açıklanabilir. Bu araştırmada çocuğun engelinin nedeni açısından ebeveyn stresinde farklılık bulunmaması çocuğun engel nedeni alt gruplarındaki veri farklılığından kaynaklanıyor olabilir.

Sonuç olarak, 3-6 yaş arası özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin stres düzeyleri ile ebeveyn rolleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada, ebeveynlerin stres düzeyi ile ebeveyn rolleri arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, ebeveynlerin stres düzeyleri bazı değişkenler açısından incelenmiş ve stres düzeylerinin medeni durumlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği, bekar ebeveynlerin stres düzeylerinin evli ebeveynlerden daha fazla olduğu bulunmuştur. Ancak, araştırmada ebeveyn stresi ile anne ya da baba olma durumu, ebeveynin çalışma durumu, çocuğun; yaşı, cinsiyeti, engel türü ve engel nedeni gibi değişkenler açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Özel gereksinimli bir çocuğun bakımı ve gelişiminde olduğu kadar eğitiminde de ebeveynlerin rolü benzersizdir. Söz konusu ebeveynlerin rolleri normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin rollerinden daha karmaşık ve yoğundur. Bu nedenle eğitimciler ebeveyn rollerini güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmalıdır. Bu çalışmalardan bazıları ebeveynlerin kendilerini yeterli hissetmelerini sağlamak, bir gruba ya da topluluğa aidiyet duygusu hissettirmek, eleştirel düşünmeyi öğretmek, saygı görmelerini sağlamak ve çocuklarının geleceğine yönelik umut aşılama olarak sıralanabilir (Keen, 2007). Söz konusu çalışmalar kapsamında stres düzeylerini azaltmaya yönelik aile destek programları yürütülebilir (Ersoy ve Çürük, 2009). Ayrıca, aile destek grupları, erken tanı, sağlık hizmetleri, finansal planlama, aile bilgilendirme, sosyal etkinlikler gibi alanlarda hizmet sunan sosyal destek kuruluşları ülkemizde de yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerine stresle baş etme konularında eğitimler de verilebilir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları vardır. Öncelikle 3-6 yaş arası özel gereksinimli çocukların ebeveynlerine ulaşma zorluğundan dolayı çalışmaya 48 ebeveynin katılması, araştırmanın en önemli sınırlılığdır. Aynı şekilde, araştırmanın alt gruplarında benzer sayıda veri olmaması da araştırmanın bir sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu konu ilerideki araştırmalarda daha fazla ebeveyn üzerinde nicel ve nitel yöntemlerle desteklenerek yürütülebilir. Ayrıca ebeveyn stresinin nedenlerini araştıran daha kapsamlı çalışmalar yürütülebilir.

Kaynaklar

- Abbeduto, L., Seltzer, M. M., Shattuck, P., Krauss, M. W., Orsmond, G., & Murphy, M. M. (2004). Psychological well-being and coping in mothers of youths with autism, down syndrome, or fragile X syndrome. *American Journal on Mental Retardation, 109*(3), 237-254.
- Abidin, R. R. (2012). *Parenting stres index* (4th ed). Lutz: PAR.
- Akkök, F., Aşkar, P., & Karancı, N. (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne-babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi, 1*(2), 8-12.
- Akmeşe, P. P., & Kayhan, N. (2014). Okul öncesi ve ilkokula devam eden özel gereksinimli öğrencilerin aile katılım düzeylerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43*(2), 39-56.
- Al-Gamal, E., & Long, T. (2013). Psychological distress and perceived support among Jordanian parents living with a child with cerebral palsy: Across-sectional study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences, 27*(3), 624-631.
- Ataman, A. (2005). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aydoğan-Akinci, A., & Darıca, N., (2000). Özürlü çocuğa sahip anne-babaların umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Çocuk Forumu Dergisi, 3*(2), 25-31.
- Bahar, A., Bahar, G., Savaş, H. A., & Parlar, S. (2009). Engelli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4*(11), 97-112.
- Bakkaloğlu, H. (2013). Ebeveynlerin gözüyle özel gereksinimli çocukların erken müdahaleden okul öncesi programlara geçiş süreci. *Eğitim ve Bilim, 38*(169), 311-327.
- Baxter, C., Cummins, R., & Yiolitis, L. (2000). Parental stress attributed to family members with and without disability: A longitudinal study. *Journal of Intellectual and Development Disability, 25*(2), 105-118.
- Beckman, P. J. (1983). The influence of selected child characteristics on stress in families of handicapped infants. *American Journal of Mental Deficiency, 88*(2), 150-156.
- Beckman, P. J. (1991). Comparison of mothers' and fathers' perceptions of the effect of young children with and without disabilities. *American Journal on Mental Retardation, 95*(5), 585-595.
- Belsky, J., Woodworth, S., & Crnic, K. (1996). Troubled family interaction during childhood. *Development and Psychopathology, 8*(3), 477-495.
- Ben, R., Akiva, T., Arel, S., & Roeser, R. W. (2012). Mindfulness training effects for parents and educators of children with special needs. *Developmental Psychology, 48*(5), 1476-1487.
- Bilge A., Ögce, F., Genç, R. E., & Oran, N. T. (2009). Algılanan stres ölçeği (ASÖ)'nin Türkçe versiyonunun psikometrik uygunluğu. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2*(25), 61-72.
- Boys and Girls Clubs of America (2004). Developmental Characteristics of Youth. Retrieved from http://www.bgcgrandrapids.org/uploads/files/Youth_Development_Characteristics.pdf
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. USA: Harvard University Press.
- Bulut, I. (1993). *Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (22. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (20. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, M. B., Hurley, D. A., Daly, L. & Cunningham, C. G. (2010). Health status of caregivers of children with cerebral palsy. *Child: Care, Health and Development*, 36(5), 696-702.
- Ceylan, R. (2004). *Entegre eğitime katılan ve katılmayan engelli çocukların annelerinin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(4), 385-396.
- Coşkun, D. (2013). *Fiziksel engelli çocuğu olan ebeveynlerde bakım yükünün ve aile işlevlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Coşkun, Y., & Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 213-227.
- Dardas, D. A., & Ahmad, M. M. (2014). Psychometric properties of the parenting stress index with parents of children with autistic disorder. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58(6), 560-571.
- Dereli, E. (2012). Zihinsel yetersizliği olan ve olmayan okul öncesi dönem çocukların anne-babalarının benlik saygısı, kaygı düzeyleri ve anne-baba tutumlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(5), 475-491.
- Diken, İ. H. (2009). Turkish mothers' self-efficacy beliefs and styles of interactions with their children with language delays. *Early Child Development and Care*, 179(4), 425-436.
- Dönmez, N. B. (2010). *Öğretmenlik programları için özel eğitim*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Duygun, T., & Sezgin, N. (2003). Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(52), 37-52.
- Dyson, L. L. (1991). Families of young children with handicaps: Parental stress and family functioning. *American Journal on Mental Retardation*, 95(6), 623-629.
- Epstein, N.B., Baldwin, L.M. & Bishop, D.S. (1983). The McMaster family assessment device. *Journal of Marital and Family Therapy*, 9(2), 171-180.
- Ergin, D., Şen, N., Eryılmaz, N., Pekuslu, S., & Kayacı, M. (2007). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(1), 41-48.
- Ersoy, Ö., & Çürük, N. (2009). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(17), 104-110.
- Flynt, S. W., & Wood, T. A. (1989). Stress and coping of mothers of children with moderate mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 94(3), 278-283.
- Fırat, S. (2000). *Otistik ve zihinsel özürlü çocukların annelerinde kaygı, depresyon, aleksitimi ve genel psikolojik değerlendirme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Giovagnoli, G., Postorino, V., Fatta, L. M., Sanges, V., Peppo, L. D., Vassena, L. et al. (2015). Behavioral and emotional profile and parental stress in preschool children with autism spectrum disorder. *Research in*

- Developmental Disabilities*, 45-46, 411-421. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/281364188_Behavioral_and_emotional_profile_and_parental_stress_in_preschool_children_with_autism_spectrum_disorder?enrichId=rgreq26493e759a19ca32201f1fcdcf74f3a0XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI4MTM2NDE4ODtBUzoyODYyMjQxNjc5NAxNjBAMTQ0NTI1MjU2NzUwNA%3D%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf
- Güçlü, N. (2001). Stres yönetimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1),91-109.
- Hodge, D., Hoffman, C. D., & Sweeney, D. P. (2011). Increased psychopathology in parents of children with autism: Geneticli ability or burden of caregiving? *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 23(3), 227-239.
- Johnston, C., Hessel, D., Blasey, C., Eliez, S., Erba, H., Dyer-Friedman, J., Glaser, B., & Reiss, A. L. (2003). Factors associated with parenting stress in mothers of children with fragile X syndrome. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 24(4), 267-275.
- Kaçan-Softa, H. (2012). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 589-600.
- Kaner, S. (2002). Aile stres değerlendirme ölçeği (The questionnaire on resources and stress/QRS-F) faktör yapısı, güvenirlik ve geçerlik çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 34(1-2),1-10.
- Kaner, S. (2004). *Engelli çocukları olan ana babaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi* (Proje Numarası: 2001-0901-007). Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Projesi.
- Kaner, S. (2009). Aile katılımı ve işbirliği. B. Sucuoğlu (Ed.), *Zihin engelliler ve eğitimleri içinde* (ss. 352-405). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Keen, D. (2007). Parents, families and partnerships: Issues and considerations. *International Journal of Disability, Development and Education*, 54(3), 339-349.
- Küçükler, S. (2001). Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne-babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-11.
- Küllü, Z. (2008). *Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerde depresyon durumunun değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- MacPhee, D., Benson, J.B. & Bullock, D. (1986). Influences on maternal self-perceptions. International Conference on Infant Studies. Los Angeles, April 1986. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/247228486_Influences_on_Maternal_Self-Perceptions
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2007). Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. *Çocuk gelişimi ve eğitimi* (s. 1-50). <https://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/ailevecocuk.pdf> adresinden 28 Nisan 2017 tarihinde alınmıştır.
- Miller, W., Epstein, N. B., Bishop, D. S., & Keitner, G. I. (1985). The McMaster family assesment device: Reliability and validity. *Journal of Marital and Family Therapy*, 11(4), 345-356.
- Morkoç, Ö. Ç., & Acar, E. A. (2014). 4-5 yaş grubu çocuklarına yönelik çok amaçlı erken müdahale programının etkililiğinin belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(5), 1835-1860.
- O'Brien, M., Asay, J. H., & McCluskey-Fawcett, K. (1999). Family functioning and maternal depression following premature birth. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 17(2), 175-188.

- Özeke Kocabaş, E. (2006). Eğitim sürecinde aile katılımı: Dünyada ve Türkiye' deki çalışmalar. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 143- 153.
- Rivard, M., Terroux, A., Parent-Boursier, C., & Mercier, C. (2014). Determinants of stress in parents of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44(7), 1609-1620.
- Selimoğlu, Ö. G., Özdemir, S., Töret, G., & Özkubat, U. (2013). Otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin otizm tanılama sürecinde ve tanı sonrasında yaşadıkları deneyimlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 5(2), 129-167.
- Simmerman, S., Blacher J., & Baker, B. (2001). Fathers and mothers perceptions of father involvement in families with young children with a disability. *Journal of Intellectual Developmental Disability*, 26(4), 325-338.
- Suksy, S., Dumciene, A., & Lapenine, D. (2015). Parental involvement in inclusive education of children with special educational needs. *Social Behavior and Personality*, 43(2), 327-338.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th edition). Northridge: Pearson.
- Thatcher, S. B. (2012). Increasing parental involvement of special education students: The creation of smartphone-friendly, web-based legal and procedural resources. *All Graduate Plan B and Other Reports*, Paper147.
- Weiss, M. J. (2002). Hardiness and social support as predictors of stress in mothers of typical children, children with autism and children with mental retardation. *Autism*, 6(1), 115-130.
- White, N., & Hastings, R. P. (2004). Social and professional support for parents of adolescents with severe intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17(3), 181-190.
- Wilmshurst, L., & Brue, A. W. (2005). *A parent's guide to special education*. New York: Amacom Books.
- Woods, K. (2011). *Examining the effect of medical risk, parental stress, and self-efficacy on parent behaviors and the home environment of premature children* (Doctoral dissertation, Nebraska Institute of Psychological Studies in Education). Retrieved from <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1131&context=cehsdiss>

Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education

Year: 2017, Volume: 18, No: 3, Page No: 383-400

DOI: 10.21565/ozelegitimdergisi.286786

RESEARCH

Received Date: 20.01.17

Accepted Date: 25.07.17

OnlineFirst: 01.08.17

The Investigation of the Relationship between Stress Level and Roles of Parents of 3-6 Years-Old Children Who Have Special Needs*

Tülay İlhan **

Hacettepe University

Abstract

The quality of parental roles is an important factor for the development and education of children who have special needs, as well as all children's. However, the parents of children who have special needs may experience more stress than the other parents, and this may prevent them from fulfilling appropriate and supportive parental roles. The aim of this study is to explain the relationship between stress level and roles of parents of 3-6 year-old children who have special needs and to determine direction and level of that relationship. Forty-eight parents participated in the study, and correlational model, one of the methods of quantitative research, was conducted. Data were collected through Perceived Stress Scale and Parental Roles Scale, which is the subscale of Family Evaluation Scale. As a result of the research, a significant negative correlation was found between parents' stress levels and parental roles. Finally, possible causes of parental stress were discussed and the implementation of social support programs was suggested to reduce the stress level of parents.

Keywords: Early childhood period, children with special needs, parental stress, parental roles.

Recommended Citation

İlhan, T. (2017). The investigation of the relationship between stress level and roles of parents of 3-6 years-old children who have special needs. *Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education*, 18(3), 383-400. doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.286786

*This study is an improved version of the term paper prepared for 'Resource Browsing and Report Writing' course lectured by Assist. Prof. Nihan Demirkasımoğlu.

**Corresponding Author: Res. Assist., E-mail: tulay.ilhann@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-6735-7501>

All preschool children share common characteristics during the early developmental period. However, there are some children with greater developmental differences than their peers. For those children general education services are inadequate and therefore they require a unique educational service. These children who are not able to benefit from general education and whose characteristics are different from their peers are called “children with special needs”.

Having children with special needs can make some parents anxious. Parents are concerned about meeting the needs of children with different developmental characteristics, such as care and education, and this process can be challenging for them (Ersoy and Çürük, 2009). According to Wilmhurst and Brue (2005), being a parent of a child with special needs can also cause different difficulties, which increase family stress. Parental stress can be defined as the negative psychological reaction to the necessity of parenting.

The quality of parental roles is a critical factor for the development and education of children with special needs. However, family stress affects family relationships, making it difficult to achieve appropriate and supportive parenting (Ben, Akiva, Arel and Roeser, 2012). In addition, some other studies in the field show that the stress levels of parents of children with special needs are related to their parental roles. While Dyson (1991) argues that parents experience stress about parental roles, in their work; Reio and Farines (2011; As cited by Suksy, Dumciene and Lapenine, 2015) argue that when parental roles are fulfilled, parental stress is reduced. In this case, it can be said that parental stress and parental roles are two influencing variables (As cited by Suksy, Dumciene and Lapenine, 2015).

Some studies in the literature describe parental stress with various variables, and one of these variables is the parental role (Dyson, 1991; Reio and Farines, 2011, As cited by Suksy, Dumciene and Lapenine, 2015). But there was not any research directly examining the relationship between parental stress and parental roles of children with special needs. For this reason, it is considered that this study will contribute to the literature by examining the relationship of the related variables. In addition, investigating the relationship between parental stress and parental roles is important to determine whether parental stress interferes with parents' ability to perform effective parenting roles and determine the variables which may affect the parents' stress level.

The aim of this study is to explain the relationship between stress level and roles of parents of 3-6 year children who have special needs and to determine in what direction and at what level the relationship exists. In addition, it is aimed to determine that whether parental stress changes in terms of some variables such as parent's gender, working status and marital status and the child's age, gender, type of disability, and cause of disability.

Method

The correlational model of quantitative research method was used in the research. Forty-eight parents of 3-6 years children who have special needs participated in the study. Perceived Stress Scale (PSS) and Parental Roles Scale which is the subscale of Family Evaluation Scale (FES) were used as data collection tools. PSS was developed by Cohen, Kamarck and Mermelstein (1983) and in its reliability study the Cronbach's Alpha value was found to be 0.86. It was adapted into Turkish by Bilge, Ögce, Genç and Oran (2007) and they found the Cronbach's Alpha as 0.81. The Cronbach's Alpha value in the current study was found as 0.76. The other data collection tool used in the research was the Parental Roles Scale, which is the subscale of FES. FES was developed by Epstein, Baldwin and Bishop, 1983). FES was adapted into Turkish by Bulut (1993) and Pearson-moment product correlation coefficient was found as 0.66 in the test of convergent validity and the Cronbach's Alpha coefficient of the Roles subscale found as 0.42 (Bulut, 1993). In the current study, Cronbach's Alpha analysis was performed as a reliability indicator and the Cronbach's Alpha coefficient of the subscale of the Roles was calculated as 0.63.

Results

There was a moderately significant negative correlation between perceived stress levels of participants and parental roles ($r = -0.53$, $p < 0.01$). This suggests that parents with high levels of stress have a low level of parental role. As a result of the analyzes made about the variables, only marital status and parental stress were

found to be related. According to the results of the analysis, single parents have higher levels of stress than married parents. The inability to find a significant relationship between the other variables may be due to the limitations of the study group.

Discussion

This study aimed to measure the relationship between parental roles and the stress level of parents of children with special needs aged 3-6 years. When the research findings were examined, a negative relationship was found between parents' stress level and parental role. This means parents with high levels of stress do not show adequate parental roles.

Another important finding of the study was that the stress level of the parents differed significantly in terms of their marital status. This can be interpreted as that single parents have higher stress level because all responsibility for the development and education of a child with special needs belongs to a single parent. However, in the literature no similar results could be found to this finding.

According to research findings, there was no significant relationship between parental stress and parent's gender. However, the findings of some studies show that mothers who have children with special needs experience more stress than fathers who have children with special needs (Kaner, 2004; Hodge, Hoffman and Sweeney, 2011).

As a result of the research, there was no significant relationship found between the working status of the parents and their stress levels. The researchers could not find any studies that examine parents' working status and parental stress. Wilmhurst and Brue (2005), however, have argued that parents with special needs children are faced with different challenges, such as problems with job, and these difficulties increase family stress. This may indicate that there may be a relationship between parents' working status and stress levels. Besides, according to research findings, parental stress does not differ in terms of child gender. Coşkun and Akkaş (2009) found that the anxiety levels of mothers of children with special needs did not differ according to the gender of the child. Also Ergin, Şen, Eryılmaz, Pekuslu and Kayacı (2007) found no relationship between parental depression and child gender. These findings support the findings of this study. However, Fırat (2000) found that mothers who have boys with a disability have more anxiety than mothers who have daughters with a disability.

As a result of the research, no significant difference was found between child age and parental stress. However, Dereli (2012) found that the anxiety levels of parents of 5-year-old children with intellectual disability were lower than the anxiety levels of parents of 6-year-old children with intellectual disability.

In addition, Kaner (2009) found that the degree of inadequacy of children with special needs affected parental stress. In this study, however, no significant difference was found between the type of disability of the children and the parental stress. This may be due to the fact that children are not equally distributed in the subgroups of type of disability variable.

As a result of the research, there was no significant difference found between the cause of child's special need and the stress levels of the parents. However, Ceylan (2004) found a significant relationship between parents' level of depression and the reasons for disability of children.

Conducting some family support programs for parents of children with special needs can help them reduce their stress levels. In some countries; social support organizations that provide services such as family support groups, early diagnosis, health services, financial planning, family information, and social activities should also be encouraged in our country. In addition, trainings can also be provided to parents of children with special needs on stress-coping issues.

This research has some limitations. First of all, most important limitation of the study is the number of the participants in the study group since it was difficult to reach the parents of children with special needs between 3-6 years of age. This subject should be examined by both quantitative and qualitative methods and with more

parents in further research. In addition, more extensive studies can be conducted to investigate the causes of parental stress.